

viszonyának kérdése végigkíséri az irodalomesztétika fejlődését, Moretti a kérdés teoretikus tárgyalásába nem is megy bele, hiszen nem érdekli a műfajelméleti nominalizmus és realizmus klaszszikus vitája vagy annak (poszt)strukturalista fejleményei. A műfaj az ő esetében csupán az egyedi mű hermeneutikáját meghaladó absztrakt alakzat, mely lehetővé teszi a Nagy Olvasatlan adatmaszszájával való statisztikai munkát, például annak bemutatását, hogy 1760–1900 között mintegy negyvennégy különböző műfaj (a szentimentális regénytől a birodalmi gótikáig) váltotta egymást az angol regényirodalomban.

Érdekes kiemelni azt, hogy a kvantitatív vizsgálat és az eredmények infografikákkal/grafikonokkal történő vizualizációja legfeljebb az irodalmi rendszeren belül tűnhet relatíve újszerűnek, hiszen a filmtudományban (intézmény- és műfajtörténet, audience studies, kvantitatív stíluselemzés stb.) már régóta bevált módszerről beszélünk. Ez összefüggésben lehet azzal az intézményszociológiai és gazdasági kérdéssel, hogy a filmművészetről beszélve sokkal kevésbé lehet megőrizni az esztétikai autonómia elvét, hiszen a gyártási és piaci háttér „adatosítható” körülményei a művészi stratégiákat, illetve ezek evolúcióját látványosan meghatározó faktorként jelennek meg a filmtörténetben. Az irodalmi történeusről ugyanakkor sokkal ritkábban – és akkor is inkább ideológiai indíttatásra – gondolunk piaci termelésként, melynek ritmusát, vagyis egyes műfajok életképességét olyan „művészetben kívüli” antropológiai-szociológiai tényezők is befolyásolhatják Moretti szerint, mint a generációk mentális klímájának váltakozása.

A distant reading módszerének egyik eddig nem említett mozzanata az ún. topográfiai fordulathoz kötődik, mely ugyancsak értelmezhető a nem-hermeneutikai tendenciák kontextusában. A geográfiai faktor, illetve a térbeli formák (térkép, hálózat, gráf) bevonása a kutatásba megnyit egy olyan műveleti mezőt, mely az irodalom társadalmi-kulturális konstrukciójának mélyszerkezetét segít exponálni. Ennek a műveletnek a relevanciáját Smid Róbert a következőképp világítja meg: „Ezzel a hálózatelvet hasznosító, gráfokon alapuló metodikával Moretti távolságtartása alkalmassá válik olyan tendenciák megfigyelésére, mint egy régi forma hanyatlása és egy új megjelenése alkotta dinamika, periféria és centrum vagy faszzerű fejlődés és hullámszerű változás bináris

oppozíciói milyen könnyen leépíthetőek, amennyiben azok elemzését egy nagyobb korpuszon keresztül, ténylegesen kartográf szempontból végezzük el.” (SMID RÓBERT: A rakéta röppályája, a narráció íve – Az irodalom kartografikus kultúrtechnikáiról. = *Prae*, 2016/1, 27–46: 29.)

A nagyobb korpusz kérdése megint csak a Nagy Olvasatlan fogalmához vezet minket vissza, mert a kvantitatív és kartográf műveletek nem az olvasás helyett, hanem az újraolvasás járatlan útjainak megnyitása érdekében történnek.

Ha a már korábban felvetett pszichoanalitikus metaforát gondoljuk tovább, akkor a Nagy Olvasatlan feltérképezése az irodalomtörténet olyan topográfiai modelljét kínálja, melynek struktúrája nem vezethető vissza autonóm művek közti lineáris és irodalmon „belüli” összefüggésekre, hanem interszubjektív és materiális erők hálózatszerű munkájaként modellezhető. Az egyes mű olvasása tehát nem függetleníthető a massa adattopográfiájától, mely felismerés a kortárs (poszt)digitális kontextusban válik különösen jelentőssé, hiszen az archivációs technológiák tökéletesedése a Nagy Olvasatlan „visszatérését” jelenti. Egy olyan szaturált információs állapotot, amikor már nem tudunk semmit se kitörölni, elfelejteni vagy elfojtani, mely pillanat a térképezés dühének kórtánát készíti elő.

NEMES Z. MÁRIÓ

Jonathan Goodwin – John Holbo (eds.): Reading Graphs, Maps, Trees – Critical Responses to Franco Moretti. (A Valve Book Event). South Carolina, Parlor Press, 2011, 256 l.

Amikor Franco Moretti *Graphs, Maps, Trees* (GMT) című könyve 2005-ben napvilágot látott, a szerző mögött már öt termékeny év állt a kaliforniai Stanford Egyetem katedráján. Saját alapítású intézménye, a *Center for the Study of the Novel* (CSN) munkája ekkorra már régen megkezdődött, de öt évvel később egy „irodalmi laboratóriumot” (Stanford Literary Lab) is útjára indított. A regényműhely, amely nemcsak a kánonra, hanem a műfaj határainak árnyalását segítő „elfeledett, alulértékelt” művekre is figyelmet fordít, valamint a számítógépes kritikán alapuló modellező labor, melynek projektjei például gender-elemzést (hogy an szolaltat meg egy női karaktert

egy férfi szerző a dialógusokban) vagy rasszelemzést is céloznak bizonyos amerikai regényhősök reprezentációja kapcsán, jól jellemezheti azt a szellemi környezetet, amelyben maga a GMT is megszülethetett.

A kvantitatív történetírásból kölcsönzött gráfok, a földrajztudománytól örökölt térképek és az evolúcióelméletből „származtatott” fák bevezetése az irodalmi analízisekbe különleges és ambiciózus kezdeményezés, ám tekintve a rá adott számtalan, olykor heves kritikai választ, felforgató jellegű is: Moretti mintha egy tudományos „darázsészekbe” került volna, miközben persze üdvözlői is akadnak szép számmal a „távoli olvasáson” (distant reading) nyugvó módszernek, amely szövegek viszonyaira, struktúráira, formáira fókuszál. A szerző Krzysztof Pomian „Annales-idők előtti” soraival indítja gráf-fejezetét: a történész tekintete a rendkívüli eseményekre irányul, s elsiklik a „banális”, a „normális”, a mindennapi fölött – akárcsak az irodalmáré a kánon megalkotásakor, s éppen ezért Moretti egy „racionálisabb” irodalomtörténet írását sürgeti. A fejezetben tizenkét ábrán keresztül érvel az irodalmi gráfhasználat szükségessége mellett, melyek között látunk a regény népszerűvé válására, országonkénti térhódítására vagy éppen az amerikai könyvpiacra és az uralkodó brit regényműfajokra vonatkozó görbéket is (a „normál irodalom” huszonöt évente paradigma/generációváltáson esik át, ahogyan a szerző Thomas Kuhnt parafrázeálja az ábrák alapján). Moretti helyesen hangsúlyozza, hogy a mennyiségi vizsgálat pusztán adatokat szolgáltat, amelyet a kutató a legváltozatosabb módokon értelmezhet (nem egyértelmű, hogy két hasonló jelenség egymástól függetlenül, vagy egyazon történés vizszoztatór elemiként kezelendő-e). Akárcsak a térképek esetében, ahol a szerző egyébként is régóta ismerős: már az angolul is megjelent *Atlas of the European Novel*ben meghirdeti azt az elemző metódust, melyben „kiválasztjuk a kívánt tartalmi elemeket, megkeressük az előfordulási pontjait, majd felhelyezzük őket a térképre, azaz ki- ragadjuk a szöveget a narratív folyamból”, hogy az ábrák végül többet mondjanak a részek pusztá összefoglalásánál. Moretti talán legizgalmasabb kísérlete Mary Mitford *Our Village*-ének „feltérképezése”: a „village” mint narratív középpont köré rajzolt „naprendszerben” a karakterek és a velük történt események a koncentrikus körök

megfelelő részén kapnak helyet. A térkép megmutatja, hogy „az elbeszélői tér nem lineáris, hanem cirkuláris”, s e „rejtett” műfogásból Moretti azt is kiolvassa, hogy a szerzőnő a saját városi olvasóközönsége szemét igyekezett „felnyitni” egy rurális, nem elhatárolt község középpontos perspektívájára: azaz tükrözni a narratív helyszínt a narratív struktúrával. Az evolúcióelméleti fák irodalmi „átültetését” célzó zárófejezet (melyhez az evolúciós nyelvészet nyújtott inspirációt) már e struktúrák „morfológiai” elemzését kínálja – a kulcsfogalom itt az irodalmi (mű)forma, melyek közül csak néhány alkalmas a „túlélésre” a könyörtelen könyvpiaci versengés során („a közönység bizonyos formákat egyszerűen nem fog elolvasni”). A „kulturális szelekciót” a detektívregény műfajának evolúciója reprezentálja, például Arthur Conan Doyle sikertelen „riválisainak” feltüntetésével – Moretti itt egyenesen „irodalmi patológiáról” beszél, de talán nem véletlen, hogy a legmerészebb metaforák ebben az igencsak ingatagnak látszó fejezetben tűnnek fel.

Az állítások olykor provokatív voltát tekintve akár meg is lepődhetnénk, hogy a *Reading Graphs, Maps, Trees – Critical Responses to Franco Moretti* csak 2011-ben öltött könyv alakot. Ám valójában éppen az lehet meg bennünket, hogy kinyomtatták, hiszen a kritikák eredetileg a „The Valve” irodalomtudományi „weblog”-on jelentek meg többnyire már 2006-ban, melyek egyébként mindmáig elérhetőek (http://www.the-valve.org/go/valve/archive_asc/C48). A könyv-változatban végül tizenhat reflexió kapott helyet, melyben három alkalommal maga Moretti is megszólal, még „élőbbé” téve a felek közötti párbeszédet. A vita már az első kommentárral megindul, mely erősen kételkedik a kvantitatív módszer irodalmi alkalmazhatóságában, ami ráadásul „elképesztően pozitívista” is, és egy nehezen kivitelezhető kollaborációt követel, hiszen a humán tudományi kutatók nem fogadhatják el oly egzakt módon kollégáik eredményeit (hiszen azok sem „egzaktak”), mint akár a természettudósok. John Holbo megkérdőjelezi a „racionális irodalomtörténet” szükségességét is, és az irodalmi értékek forrását továbbra is a „close reading”-ben jelöli meg. Többen érvelnek amellet is, hogy Moretti összehasonlító módszere ugyan újszerűen hat, de korántsem eredeti (Ray Davis, William Benzon, Sean McCann, Eric Hayot), s szekunder forrásokra támaszkodva mindig *va-*

lami másról beszél, mint az irodalomról, holott a „distant reading” madártávlatát „zoom-technikával” is mindig ki kell egészíteni (Steven Berlin Johnson). Jenny Davidson pedig azt mondja, hogy a fák „csupán azt mutatják, hogy az irodalmi kánon szerteágazóbb is lehetne, de ezt egyébként is tudjuk”.

A fentiekkel sok tekintetben egyetértve azért megjegyezhetjük, hogy sejtéseink ugyan lehetnek az irodalmi formák lehetséges gazdagságáról, azonban ezt többnyire *nem láthatjuk*, nem szembesítenek vele bennünket – nem túlzás talán azt állítani, hogy a „hiány” és a potencialitás „ábrázolása” mindenképpen kritikai töltettel bír, amikor a megszokott ösvényen haladva rutinszerűen fogadunk el interpretációkat, s kis mennyiségű adatból vonunk le tudományos következtetéseket. Úgy tűnik, hogy a kritikusok paradigmaváltó szándékot tulajdonítanak Moretti könyvének, amikor veszélyben látják a szoros olvasás intézményét – ám Moretti több ízben is hangsúlyozza, hogy az absztrakt módszerek csak a szoros olvasással együtt gazdagíthatják az irodalmi szemléletünket, vagyis „senkitől sem veszik el az olvasás gyönyörét”. Ráadásul a hagyományos metodikával dolgozó „normál irodalom” terepén egymaga akkor sem vihetne véghez „tudományos forradalmat”, ha túl is hangsúlyozná a statisztikák és az irodalom mérhető adatainak szerepét. Az evolúcióelméleti adaptáció persze a mérhetőség terepén is messze túllép, így nem csoda, hogy az irodalmi „szociáldarwinizmust” jogos és összehangolt támadás éri. Legelőször is a tekintetben, hogy mivel magát a regényműfajt sem lehet egységes egészként kezelni (Adam Roberts, Cosma Shalizi), eleve nem beszélhetünk problémamentesen az alműfajok és trendek kereszteződésében álló formák „egyeségi” leszármazásáról (ahogyan a biológus számára is nehézséget jelent egy faj lehatárolása); bírálat tárgyává lesz a kulturális szelekció fogalma („minthogy a könyvek társadalmi természetűek, nem egy zárt bioszférában versengenek egymással); valamint a formák közötti feltételezett kontinuitás is megkérdőjeleződik (bizonyos műfajok a semmiből, váratlanul, „robbanásszerűen” bukkannak fel, s nem fokról fokra fejlődnek ki egy korábbiól a tulajdonságok felhalmozásával – Jonathan Goodwin, Timothy Burke).

Moretti válaszai sajnos nem pontják kielégítően e kritika hangjait – ezt talán csak akkor te-

hetné meg, ha a túlságosan is komolyan vett fák jelentőségét jelzésértékűvé redukálná, megerősítve a gráf-fejezet állításait a kánon közeli, „elfeledett” alkotások történetbe ágyazásának fontosságáról. A „distant reading”-módszer végtére is elsősorban a reflektálatlan irodalmi konvenciók lebontásában érdekelt: a keresztútjába került „racionálisfogalmat” is ebben az értelemben kell kezelnünk. S így az irodalmi gráfokat, térképeket és fákat meghirdető „kiáltványt” az evolúciós „túlkapások” ellenére is invenciózus és gondolatserkentő kezdeményezésnek tekinthetjük, különösen kiemelve a narratívaelemző kognitív térképeket, melyek voltaképpen a Moretti-projekt esszenciáját nyújtják: elválaszthatatlanná teszik a „közelit” a „távoli” olvasástól.

LÁSZLÓ LAURA

Barabási Albert-László: A hálózatok tudománya. Ford. Kirchner Edina. Budapest, Libri, 2016, 446 l.

Barabási Albert-László hálózatokkal kapcsolatos kutatásai nem csupán egy új, virulens diszciplínát (hálózattudomány) alapoztak meg, de alapvetően változtattak gondolkodásunkon, akár mindennapi tapasztalatainkon is a komplex rendszerekkel (vagy rosszabb esetben az önkényesen komplex rendszerként felismert mintázatokkal) kapcsolatban. Míg az első kérdéskör elsősorban „tudományfilozófiai” (vagy Bloor megfogalmazásában – és megközelítésében – „tudásszociológiai”), a második általánosabb: szociológiai, fenomenológiai és nagy valószínűséggel hermeneutikai problémafelvetésekhez vezethet. Amennyiben pedig – mint jelen recenzió – arra a kérdésre keresünk választ, hogy a hálózattudományok egyes belátásai milyen feltételek mellett applikálhatók egyes humán tudományi vizsgálódásokba (konkrétan az irodalomtudományba), valószínűleg mindkét megközelítést egyszerre kellene érvényesítenünk.

Módszertanilag – és ezt Alan Sokal és Jean Bricmont elhíresült tréfája, valamint a „tréfa” által okozott bizalmi válság óta talán nem hasznaltalan észben tartani (még akkor sem, ha sokunk számára úgy tűnhet, az *Intellektuális imposztorok* szerzői sok esetben maguk is legalább oly ideologikusnak és dogmatikusnak mutatkoztak, mint